

Östtimor – ut ur kolonialismen, in i tystnaden

Den 7 december 1975 intog indonesiska styrkor Östtimors huvudstad Dili. Detta var kulmen på något som ter sig som ett klassiskt ödesdrama, där handlingen obevekligt rör sig mot tragik och ond bråd död. I nedanstående artikel ska jag skissera det skeende som föregick invasionen och samtidigt försöka förklara hur Östtimor kunde försvinna in i ett politiskt och medialt ”svart hål”.

Spelet börjar

Det som initierade den rad av händelser som slutligen skulle kräva uppemot en tredjedel av befolkningens liv, var MFAs (*Movimento das Forças Armadas*, de militära styrkornas rörelse) störtande av den fascistiska Salazar/Caetano-regimen i Portugal i april 1974.

Mindre än en månad senare hade tre politiska partier bildats i Östtimor. UDT (*União Democrática Timorense*—Timors demokratiska union), var det första, ASDT (*Associação Social Democrata Timorense*—Timors socialdemokratiska förbund) var det andra. Båda partierna hade självständighet som mål, UDT förespråkade dock en långsammare avveckling av de koloniala banden än ASDT.

Ett tredje parti, APODETI (*Associação Popular Democrática de Timor*—Timors demokratiska folkliga förbund), hade inkorporering i Indonesien som mål. Det bildades ytterligare ett par partier, men dessa – KOTA och Trabalhisto – var närmast mikroskopiska och hade sin enda historiska betydelse som undertecknare av Balibó-deklarationen, se nedan.

José Ramos Horta, en av ASDTs grundare, besökte Jakarta i juni 1974. Indonesiens utrikesminister försäkrade då att Indonesien inte hade någon som helst önskan att utöka sitt territorium med Östtimor. APODETI:s president, Arnaldo dos Reis Araújo, gjorde också en resa till Indonesien, där han ställde frågan om Indonesien skulle acceptera att Östtimor anslöt sig till Indonesien, och fick ett jakande svar.

I september 1974 ombildades ASDT till Fretilin (*Frente Revolucionaria de Timor Leste Independente*—Revolutionära fronten för ett fritt Östtimor). I samma månad inträffade ett möte mellan Indonesiens president Suharto och Australiens premiärminister Gough Whitlam. Whitlam klargjorde då sin ståndpunkt att Östtimor borde tillfalla Indonesien, efter en ”act of self-determination”.

I slutet av september tillkännagav Portugals president, Francisco Costa Gomes, att de instrument för

automatisk maktöverföring till befrielseörelser som skapats för Angola, Guinea och Mozambique inte var tillämpbara vad gällde Östtimor, São Tomé-Príncipe och Kap Verde. I dessa områden skulle folken få bestämma sin framtida politiska hemvist via omröstningar.

Ett par veckor senare anlände den indonesiske generalen Ali Murtopo till Lissabon. Det framgick då att från Indonesiens sida fanns enbart två alternativ, att Östtimor förblev anslutet till Portugal eller att det tillföll Indonesien. Självständighet var uteslutet.

I november ersattes så Östtimors tidigare guvernör av Mário Lemos Pires och ett litet antal MFA-officerare. Tillsammans med de lokala politiska partierna skulle dessa forma en avkoloniseringskommission. Fretilin och UDT nominerade deltagare till den kommission som bildades, men APODETI vägrade medverka.

Fretilin och UDT var de ojämförligt största partierna, med tiotusentals medlemmar. APODETI hade högst 3,000 medlemmar. Det är mycket möjligt att Indonesien hade en skev bild av tillståndet i Östtimor, speciellt vad gällde stödet för APODETI. Indonesiens konsul i Dili var närmast besatt av tanken att Östtimor skulle bli en del av Indonesien, och hans rapporter kan ha påverkat Jakartas agerande.

Spelet trappas upp

Denna besatthet delades av ett antal ledande indonesiska generaler. Dessa ansökte om – och fick - en inledningsvis tveksam Suhartos tillstånd att starta *Operasi Komodo*, en subversiv operation vars mål var ett indonesiskt övertagande av Östtimor.

Indonesiska media började nu sprida bilden av ett maoistiskt Östtimor, av kinesiska generaler som besökte området, av vapen som fördes in i landet. Det omedelbara resultatet av denna bisarra kampanj blev en koalition mellan Fretilin och UDT och att APODETI blev fullständigt marginaliserat.

Nästa drag från Indonesiens sida var att *Operasi Komodo* fick en militär komponent, då trupper drogs samman i det indonesiska Västtimor nära gränsen mot Östtimor.

Den hotfulla situationen i närområdet väckte uppmärksamhet i Australien. Två delegationer från Australien besökte området i mars 1975. Den första bestod av medlemmar av en nyligen bildad NGO, Campaign for Independent East Timor (CIET), som öppet stödde Fretilin. Den andra gruppen bestod av parlamentsledamöter från labourpartiet som på eget initiativ ville undersöka situationen på ort och ställe. Även de fick intrycket att Fretilin var det parti som hade det starkaste folkliga stödet. Parlamentsledamöterna

föreslog sin regering att Australien skulle upprätta ett konsulat i Dili, ett förslag som avvisades av premiärminister Whitlam, som uppenbarligen förväntade sig en "indonesisk" lösning. Dessa delegationer och deras förhållande till den egna regeringen illustrerar väl omvärldens framtida intresse för och agerande i den så kallade Östtimorfrågan. Det finns i det civila samhället och bland enskilda politiker en inställning som baseras på principer, och en statlig nivå som fullständigt struntar i principer.

Den 18 mars 1975 presenterade Fretilin och UDT en gemensam plan för övergången till självständighet. Man tänkte sig en övergångsregering med medlemmar från Fretilin, UDT och representanter från Portugals regering. Efter en period skulle sedan val till en konstituerande församling hållas.

I april anlände en indonesisk delegation till Dili. Till Fretilin återupprepades att Indonesien inte hade några anspråk på Östtimor; i samtal med UDT uttrycktes bekymmer över ASDT/Fretilins "vänstervridning". Båda partierna inbjöds till Jakarta, där UDT:s representanter föreslogs bilda en anti-kommunistisk front tillsammans med APODETI. José Ramos Horta och Alarico Fernandes från Fretilin besökte också Jakarta, en resa som de fann förbryllande. Indonesiens utrikesminister föreföll ointresserad av att diskutera Östtimor med dem; de fick intrycket av att man från Indonesiens sida mest var nyfikna på huruvida de var kommunister eller inte.

MFA inledde i maj 1975 samtal med Fretilin/UDT om etablerandet av en övergångsregering och val till en lagstiftande församling. Det överenskomms att val till en konstituerande församling skulle ske i november 1976 och att självständighet skulle proklameras vid dess första möte. APODETI var också inbjudet, men bojkottade samtalen. Under tiden hade vissa av UDTs ledare lockats allt längre in i den indonesiska fällan, och Fretilin hade de facto svängt mer åt vänster sedan ett litet antal kommunister anlät till Dili efter universitetsstudier i Portugal. Vissa inom UDT var övertygade om att dessa kunde bli det alibi som Indonesien behövde för att ingripa militärt. UDT bröt så koalitionen med Fretilin den 27 maj 1975, något som moderata krafter inom båda partierna såg med bestörtning.

Portugal reagerade med att bjuda in Fretilin, UDT och APODETI till ett möte i Macau. Den här gången var det Fretilin som vägrade delta, på grund av APODETI:s närvaro. Mötet hölls den 26-28 juni 1975, utan Fretilins deltagande och slutade i djup oenighet; APODETI vägrade att överhuvudtaget diskutera självständighetsalternativet.

Indonesiens nästa drag blev att göra klart för UDTs ledarskap att Indonesien inte skulle tolerera ett Östtimor styrt av Fretilin. UDT inledde så en väpnad kupp den 11 augusti. Motivet, enligt UDT-representanter jag talat med, var att gripa de kommunister som hade anlät under 1974, inalles nio personer. Detta var tänkt att blika Indonesien och förhindra en invasion.

Ett kortvarigt men blodigt inbördeskrig utkämpades

19-27 augusti. Den portugisiska administrationen evakuerades till den närbelägna ön Ataúro. Fretilin besegrade UDT:s styrkor och dessa, plus familjer och ett antal tillfångatagna portugisiska soldater, ca 900 personer, retirerade över gränsen till Västtimor. Fretilin var nu lämnat att ensamt styra territoriet. Dock kontaktade man den portugisiska administrationen på Ataúro och bad dem återkomma till Dili, vilket inte skedde.

Redan i mitten av september fann dock australiensiska journalister att rudimentära samhälleliga funktioner hade etablerats, och att området nu var fredligt. Med hjälp av Röda Korset fungerade Dilis sjukhus hjälpligt, och dess personal gavs tillstånd att besöka fängslade UDT-medlemmar. En NGO från Australien, the Australian Society for Inter-Country Aid – Timor (ASIAT), skickade också ett medicinskt team som öppnade fyra kliniker för mödra- och barnvård. Sakta började en "normalitet" infinna sig.

Samtidigt ökade spänningen vid gränsen. Från mitten av september rapporterade Fretilin gränsöverträdelser från Indonesiens sida, och man tillfångatog också en indonesisk soldat inne i Östtimor. Den 8 oktober intog indonesisk militär den lilla staden Batúgade och den 16 oktober tog man Balibó. Inför omvärlden hävdade Indonesien att striderna var mellan

östtimoresiska styrkor. En icke oväsentlig anledning till denna lögn var att 90% av Indonesiens militära utrustning kom från USA, på villkor att den enbart användes i självförsvar.

För att utrona vad som egentligen skedde begav sig fem TV-journalister baserade i Australien till gränsen. Dessa fem dödades i Balibó. Sedermera har framkommit att australiensisk underrättelsetjänst redan samma dag visste vad som hade inträffat och rapporterat detta till premiärminister Gough Whitlam, som dock valde att inte agera.

Samma dag anlände fyra personer från ytterligare en NGO, The Australian Council for Overseas Aid (ACFOA) till Dili. De fann att Östtimor fungerade förvånansvärt väl med tanke på omständigheterna. I ett telegram till Australiens regering beskrev de den ökande spänningen vid gränsen och bad om ett ingripande, det vill säga påtryckningssamtal med Indonesien. Av detta blev dock intet.

Östtimor överges och attackeras

Om läget var kaotiskt i Östtimor, så var detta fallet också i Australien och Portugal. I Australien sparkades Gough Whitlam och hans regering av den brittiske generalguvernören den 11 november. I Portugal störtades MFA i en kupp som genomfördes av en vänsterfalang inom de militära styrkorna den 24 november. Landet befann sig sedan en kort period på randen av inbördeskrig.

Östtimor var nu i praktiken övergivet av både Australien och Portugal. I detta trängda läge valde Fretilin den 28 november 1975 att utropa självständighet. Detta bemöttes dagen efter av att UDT, KOTA och Trabalhista deklarerade Östtimors integration med Indonesien, i den så kallade Balibó-deklarationen. Den 1 december tillsatte Fretilin ett kabinett, bestående av elva ministrar. Samma kväll varnade indonesisk radio alla utläningar i Östtimor att "anti-Fretilin styrkor" inte skulle kunna ansvara för deras säkerhet. Samtliga journalister utom en lämnade då Östtimor.

Den 4 december flög tre av Fretilins ministrar - Mari Alkatiri, José Ramos Horta och Rogério Lobato - ut ur Östtimor för att försöka få omvärlden att erkänna Östtimors självständighet. Den 5 december mötte Suharto USA:s president Gerald Ford och dennes utrikesminister Henry Kissinger i Bali. UDT-ledaren João Carrascalo har i en intervju med undertecknad meddelat att han tidigt på morgonen den 6/12 informerades av en ledande person inom *Operasi Komodo* att 'Ford och Kissinger gav grönt ljus'.

Den 7 december anföll Indonesien Dili. En masslakt av civila vidtog, i vilken även den kvarvarande journalisten avrättades. Fretilins styrkor drog sig tillbaka upp i bergen. De tog också med sig en radiosändare, med vilken de etablerade kontakt med Australien.

FN agerar – nästan

José Ramos Horta, tillsammans med David Scott från ACFOA, framträdde inför FN:s säkerhetsråd kort efter invasionen, och säkerhetsrådet reagerade med att anta resolution 384 (1975), där man begärde att alla stater skulle respektera Östtimors rätt till självbestämmande och att Indonesien skulle återkalla sina trupper.

I Dili undertecknade så den 18 december ledarna för APODETI och UDT ett dokument som hävdade att en interimregering hade tillsatts dagen innan. I dokumentet bad man också Indonesien att återställa ordningen i territoriet.

FN:s generalsekreterare utnämnde Vittorio Winspeare Gucciardi som sin speciella representant i Östtimorfrågan. Gucciardi tillbringade två dagar i Östtimor, men tilläts enbart besöka områden som kontrollerades av Indonesien. Hans försök att via Darwin i Australien etablera kontakt med Fretilin i

Östtimor obstruerades av såväl Australien som Indonesien. Indonesien hotade att sänka var båt som eventuellt skulle våga försöka frakta Gucciardi till Östtimor, och Australien konfiskerade den radio som användes för att kommunicera med Östtimor. Den frustrerade Gucciardi tvingades ge upp sina försök att undersöka situationen i Östtimor. Hädanefter intog FN en åskådarposition, varifrån det dock årligen kom en fördömande resolution om situationen i Östtimor; från och med 1983 var det till och med slut med det. Från det året förde i stället representanter för Portugal och Indonesien under FN:s överinseende samtal där Indonesien överhuvudtaget vägrade diskutera Östtimors politiska status. Ingen representant från Östtimor deltog i dessa samtal.

Hyckleriets triumf

Indonesien avstängde i september 1976 Östtimor totalt från omvärlden genom att deklarerat att alla främmande skepp som närmade sig skulle attackerats. Strax därefter erhöll Indonesien från USA ett antal stridsflygplan av modell Rockwell OV-10 Bronco, speciellt lämpade för gerillabekämpning.

Det följde av UDT-medlemmar som hade gått över gränsen till Västtimor repatrierades till Portugal via FNs försorg i oktober 1976. Detta innebar också slutet för Portugals involvering i Östtimorfrågan under de följande sex åren.

Australien fortsatte att stödja Indonesiens isolering av Östtimor. Den nya regeringen behöll den av Gough Whitlam fastlagda policyn vad gällde Östtimor och radiokontakten länderna emellan förhindrades gång efter annan.

Trots alla dessa försök att isolera Östtimor kunde *The Melbourne Age* i november och december 1976 presentera uppgifter ur en konfidentiell rapport som hävdade att åtminstone 60,000 och kanske så många som 100,000 människor hade dött i Östtimor sedan invasionen ett år tidigare. Rapporten ledde inte till något agerande på statsnivå, däremot reste James Dunn, före detta konsul i Dili, och parlamentsledamoten Gordon Bryant i januari 1977 till Portugal för att intervjua östtimoresiska flyktingar. Deras resa resulterade i en dossier där situationen i Östtimor beskrevs som den värsta kränkningen av mänskliga rättigheter någonsin i världen. Australiens regering lät sig inte bevakas till någon policyändring, men sex medlemmar av labourpartiet tog på eget bevåg kontakt med Donald Fraser, ordförande för det amerikanska representanhusets kommitté för internationella relationer. James Dunn blev inbjuden att vittna vid en hearing i den amerikanska kongressen den 23 mars 1977. En talesman för utrikesdepartementet hävdade då att rapporterna från Östtimor var grovt överdrivna och att det inte fanns någon anledning att ifrågasätta Indonesiens anspråk på Östtimor.

Donald Fraser gick dock vidare i ärendet, och ifrågasatte i ett brev till utrikesdepartementet USA:s export av militärt materiel till Indonesien. Den 6 maj 1977 fick han ett svar som här återges förkortat men

översatt:

Following the Indonesian intervention on December 7, 1975, the Administration initiated a policy review in connection with our military assistance programme to Indonesia. ... While we reviewed the situation, the Administration took action to withhold provision of additional security assistance to Indonesia, although military equipment already in the pipeline continued to be delivered. The fact of this policy review was not discussed with Indonesian authorities ... The policy review was completed in late May 1976 and funds for continuation of training courses approved prior to the policy review were obligated in June 1976. Military assistance and military sales were resumed in July 1976.

I klartext - de indonesiska myndigheterna var inte ens medvetna om någon 'policy review' innan de erhöll Broncoplanen i oktober 1976! Mitt under masslakten i Östtimor kom snart de amerikanska planen att kompletteras med kanadensiska Bell-helikoptrar, brittiska Hawk-flygplan, de franska attackhelikoptrarna Puma och Allouette – och svenska luftvärnskanoner från Bofors. Jämför uttalandet ovan med det som Hans Blix, dåvarande svensk utrikesminister, gjorde den 5 december 1978:

Lagen som förbjuder vapenexport gäller när ett land är i krig med ett annat land. Indonesien är inte i krig med något annat land, ty Sverige erkänner inte Östtimor som en självständig

nation. Lagen mot vapenexport gäller också när ett land har inre oroligheter. Men Indonesien har inga inre oroligheter, ty Sverige erkänner inte den indonesiska annekteringen av Östtimor. Östtimor är varken en självständig nation eller en del av Indonesien. Östtimor är ett omstritt område. ... lagen mot vapenexport gäller slutligen om vapen kan antas användas för att undertrycka mänskliga rättigheter. Men vi har inga bevis för att vapnen som vi exporterar används på Östtimor, och slutligen är vapnen av defensiv karaktär. (Citat från *Det grymma spelet*, sid. 33, Björn Larsson (red.), utgivet av Östtimorkommittén 1985).

Sålunda kom ett av de värsta övergreppen i modern historia att ske bakom lyckta dörrar, med benägen hjälp av stater som försåg mördarna med vapen. Ett par år senare hade Indonesien praktiskt taget krossat det militära motståndet och drivit in den överlevande civilbefolkningen i "strategiska byar". Krig, svält och sjukdomar hade då orsakat ca 200,000 människors död. Att detta kunde ske är en skam för världssamfundet. Att frågan överhuvudtaget överlevde på den politiska dagordningen är ett resultat av det timoresiska folkets vågran att ge upp, men hedrar också de individer och de utomordentligt envisa icke-statliga organisationer i omvärlden som satte principer framför realpolitik och fortsatte solidaritetsarbetet medan deras regeringar ignorerade såväl den egna lagstiftningen som internationella deklARATIONER.

Gudmund Jannisa

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/> eller skicka ett brev till Creative Commons, 171 Second Street, Suite 300, San Francisco, California, 94105, USA. Material som publiceras i Merdeka & ÖsttimorInformation kan också publiceras i <http://www.globalarkivet.se>.